

ДО ЮВІЛЕЮ ВІДДІЛУ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ АРХЕОЛОГІЇ

Відділ давньоруської та середньовічної археології був відновлений у 1996 році, як окрема структурна одиниця Інституту археології НАН України, і з тих пір є провідною установою в галузі давньоруської та середньовічної археології й координує дослідження з цієї проблематики в межах усієї України. На протязі всього часу його існування відділ очолює доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України О.П. Моця. Попередником сучасного відділу давньоруської і середньовічної археології ІА НАН України був сектор з такою ж назвою, що був створений у 1986 році.

Сьогодні у відділі працюють такі співробітники: член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук О.П. Моця, кандидати історичних наук С.О. Біляєва, Л.І. Виноградська, Г.О. Вознесенська, А.П. Томашевський, С.В. Паньков, О.В. Колибенко, А.Л. Казаков, А.В. Петраускас, О.В. Комар, молодші наукові співробітники без ступеню Р.С. Орлов, І.А. Готун, С.В. Павленко, М.В. Квітницький, В.Ю. Непомящих, О.М. Казимір, О.А. Коваль та лаборанти 1-ї категорії А.В. Борисов, В.М. Мисак. Середній вік співробітників відділу становить 40,5 років.

На превеликий жаль, за останні роки пішли з життя провідні наукові співробітники відділу — доктори історичних наук М.Ю. Брайчевський, М.П. Кучера, О.В. Сухобоков, кандидати історичних наук Л.Є. Махновець, В.О. Петрашенко, Б.А. Звіздецький.

У різні роки у секторі та відділі давньоруської та середньовічної археології працювали: А.О. Козловський, П.С. Пеняк, П.М. Покас, Я.В. Баран, Н.В. Блажевич, О.В. Пархоменко (Іченська), В.К. Козюба, І.С. Вітрик та інші.

Характеристика тематики (розвиток досліджень відділу у межах планових тем).

На момент створення сектору давньоруської та середньовічної археології співробітниками виконувалась тема «Південна Русь та її сусіди в IX-XIV ст.». В подальшому співробітниками сектору в межах планових наукових тем розроблялась декілька наукових напрямків:

— дослідження давньоруського села
планові теми:

- Історико-археологічне вивчення південноруського села (Південноруське село IX—XIV ст.) (1988—1990, керівник О.П. Моця);
- Матеріальна культура давньоруського села IX—XIII ст. (Нові археологічні дослідження південноруського села IX—XIII ст.) (1991—1992, керівник О.П. Моця);
- Південноруське село (зведення археологічних, антропологічних та палеоботанічних матеріалів) (1993—1997/8, керівник О.П. Моця);

— дослідження середньовічних укріплень
планові теми:

- Змієві вали Середнього Подніпров'я (закінчена 1988 р., керівник М.П. Кучера);
- Троянові вали Середнього Подністров'я (1988—1990, керівник М.П. Кучера);

— дослідження літописних міст та городищ України
планові теми:

- Укріплені поселення IX-XVII ст. на території України (1991—1993, керівник М.П. Кучера);
- Дослідження укріплених поселень VIII—XVII ст. на території України (1994—1996, керівник М.П. Кучера).

Значна увага приділялася також південноруським поховальним пам'яткам (О.П. Моця)

та створенню «Зводу пам'яток історії та культури» (М.П. Кучера, О.В. Сухобоков).

Із створенням відділу традиційні напрямки досліджень у межах «сільської» та «міської» проблематики були продовжені. Протягом 1996—2007 рр. у відділі успішно були завершені такі планові теми:

- Південноруське село (зведення археологічних, антропологічних та палеоботанічних матеріалів) (1993—1997/8, керівник О.П. Моця);
- Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель) (1998—2002, керівник О.П. Моця);
- Укріплені поселення середньовіччя на Україні (Середньовічні городища Центральної України VIII—XVII ст.) (1997—2001, керівник О.В. Сухобоков);
- Археологічні дослідження середньовічних міст України VIII—XVII ст. (2002—2006, керівники О.В. Сухобоков та О.П. Моця).

За результатами виконання планових тем науковим колективом відділу підготовлено 2 колективні монографії: «Південноруське село IX—XIII ст. (нові пам'ятки матеріальної культури)» (1997) та «Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель)» (2003), видано друком велику кількість наукових публікацій.

На сьогодні співробітники відділу працюють в межах нової теми: «Пам'ятки середньовічної України: історико-археологічні дослідження» (керівник О.П. Моця).

Експедиційна діяльність відділу.

Нарис експедиційної діяльності сектора та відділу давньоруської і середньовічної археології за весь час їх існування подано в окремій публікації цієї збірки. На сьогодні фактично всі співробітники відділу очолюють експедиції або приймають участь у їх діяльності. Крім проведення тематичних наукових польових робіт значна частина співробітників задіяна також в проведенні експертиз проектів відведення земельних ділянок для господарських робіт.

Відділ намагається реалізувати свій обов'язок по визначенню та формулюванню стратегії та тактики польових досліджень з середньовічної (давньоруської, кочівницької, палеоекологічної) проблематики в Україні. Також співробітники відділу, співпрацюючи з Польовим Комітетом Інституту археології НАН України, здійснюють посильний контроль за станом виконання польових досліджень з середньовічної проблематики в регіонах України, рівнем необхідної звітної документації, дотриманням правил проведення археологічних робіт.

Координація наукової діяльності.

Особливої відзнаки потребує дієва участь відділу давньоруської та середньовічної археології у створенні наукових осередків, наукових шкіл, археологічних установ та центрів в об-

ласних та районних центрах України. Розробка ґрунтовних питань давньоруської та середньовічної археології на належному рівні не була б можливою лише силами співробітників відділу — їх чисельність нині зовсім недостатня для цього. Тому відділ активно співпрацює з іншими структурними підрозділами Інституту по виконанню міжвіддільських тем та написанню узагальнюючих праць. До співпраці залучаються й науковці з цілого ряду ВУЗів країни: Чернівецького національного університету, Чернігівського, Харківського, Переяслав-Хмельницького, Кіровоградського педуніверситетів, заповідника «Судацька фортеця».

У відділі були підготовані, апробовані й успішно захищені дисертації науковців, які тепер очолюють археологічні осередки вивчення Давньої Русі практично у більшості обласних та районних центрах України:

Кучінко М.М., Панишко С.Д. (Луцьк), Шеломенцев-Терський С.В. (Луцьк; Львів), Прищепка Б.А. (Рівне), Філіпчук М.А., Корчинський О.М. (Львів), Пеняк П.С. (Ужгород), Томенчук Б.П. (Івано-Франківськ), Возний І.П., Мисько Ю.В. (Чернівці), Строчень Б.С. (Тернопіль), Михайлова Р.Д. (Острог), Веремейчик О.М., Черненко О.Є. (Чернігів), Супруненко О.Б. (Полтава), Колода В.В., Аксьонов В.С. (Харків), Майко В.В., Кирилко В.П. (Крим), Красильнікова Л.І. (Луганськ).

У відділі були підготовлені докторські дисертації М.Ю. Брайчевського, О.П. Моці, О.В. Сухобокова, М.П. Кучери, І.А. Баранова; кандидатські дисертації В.П. Коваленка, В.О. Петрашенко, Б.А. Звіздецького, Л.І. Виногородської, А.О. Козловського, А.П. Томашевського, А.Л. Казакова, Я.В. Барана, Ю.Г. Писаренка, О.В. Колибенка, О.В. Комара, А.В. Петраускаса, В.Г. Івакіна. Також у відділі обговорювались докторські дисертації Г.Ю. Івакіна, Л.П. Михайлини, Р.В. Терпиловського, кандидатські дисертації Ф.О. Андрощука, В.Г. Березинського та інших.

Відділ приймав активну участь у підготовці, обговоренні та успішному захисті дисертацій закордонним колегам з країн з Росії та Білорусі: О. Саганович, П.Ф. Лисенко, О.Л. Макушніков (Гомель), Ю.Ю. Моргунов (Москва), М.В. Цибін (Вороніж), Г.М. Белорибкін (Казань) та ін.

Провідні співробітники відділу в різні часи були членами Спеціалізованих Вчених рад по захисту дисертацій як в Інституті, так і в інших наукових та освітніх установах:

член-кореспондент Моця О.П. є Заступником голови Експертної ради з історичних дисциплін ВАКУ України; є членом Вченої Ради та Спеціалізованої Вченої Ради по захисту дисертацій при Інституті археології НАН України; протягом 2004—2005 рр. був членом Спеціалізованої Вченої Ради при Київському Національному педуніверситеті імені М.П. Драгоманова.

В.О. Петрашенко протягом 1996—2002 рр. була секретарем Спеціалізованої Вченої Ради по захисту докторських дисертацій при Інституті археології НАН України.

О.В. Сухобоков протягом 1999—2004 рр. був членом Спеціалізованої Вченої Ради по захисту дисертацій Інституту Сходознавства НАН України та членом Редакційно-видавничої Ради при Інституті археології НАН України.

О.В. Колибенко протягом 2008—2009 рр. був членом Спеціалізованої Вченої Ради по захисту наукових дисертацій у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Серед досягнень в роботі відділу слід згадати ще й підготовку молодих кадрів. Співробітники відділу також активно займаються викладацькою діяльністю: викладають навчальні й спеціалізовані курси в багатьох ВУЗах країни. Наприклад, О.П. Моця викладав у Кіровоградському й Переяслав-Хмельницькому педуніверситетах, Києво-Могилянській Академії та інших установах; С.О. Біляєва працювала у НУХТ та МАУП; курси магістерської програми у Києво-Могилянській Академії читають Л.І. Виноградська та А.П. Томашевський; О.В. Колибенко є доцентом кафедри історії та культури України Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету, тощо.

Охоронна діяльність відділу та популяризація археологічних досліджень.

Результати досліджень співробітників відділу активно використовуються для поповнення та реорганізації багатьох музейних експозицій, створенні тематичних та регіональних виставок, прокладанні нових історико-культурних туристичних маршрутів. Співробітники активно проводили роботи по збереженню, відновленню та музеєфікації археологічних пам'яток, приймали активну участь у створенні музеїв та експозицій експериментальних археологічних майданчиків, підготовці пам'яткоохоронної документації, тощо. Ці роботи проводились у тісному співробітництві з різними державними та громадськими установами.

Матеріали археологічних досліджень в різних регіонах України, отримані протягом 1996—2009 рр., поповнили експозиції Національного музею історії України, Сумського, Запорізького історико-краєзнавчих музеїв, регіональних музеїв в Батурині, Хортиці, Коростені, Новограді-Волинському та інших.

Співробітниками відділу проводилась активна робота по влаштуванню музейних експозицій та виставок:

- О.П. Моця входив до оргкомітету по підготовці виставки «Руська земля — нові археологічні відкриття» в Археологічному музеї Інституту археології НАН України (2007);
- С.О. Біляєва брала участь у підготовці виставки археологічних матеріалів часів Османської імперії, знайдених на території

України (2003—2004), а також займалась розробкою концепції, підготовкою історичної довідки, відбором експонатів, підготовкою анотованого переліку експонатів музею «Мистецький арсенал» (2009). Також С.О. Біляєва протягом багатьох років була членом методичної Ради Очаківського краєзнавчого музею, проводила консультації щодо підготовки експозиції періоду середньовіччя та Нового часу Військово-історичному музеї в м. Очаків;

- Б.А. Звіздецьким підготовано та проведено виставку археологічних матеріалів із розкопок стародавнього Звягеля, присвячену 750-річчю першої літописної згадки м. Новоград-Волинського (1997);
- Р.С. Орловим разом з співробітниками Вишгородського музею підготована виставка «Давній Вишгород» (1998—1999) та розроблено тематико-експозиційний план Музею давньоруського гончарства у Вишгороді (2004—2006). Також Р.С. Орлов протягом останніх років тісно співпрацював з Вишгородським історико-культурним заповідником та Білоцерківським краєзнавчим музеєм;
- А.П. Томашевський та С.В. Павленко в останні роки проводять роботи по створенню «Музею пірофілітової індустрії» в м. Овручі Житомирської області;
- В.К. Козюба був консультантом розробників опорно-архітектурного плану зони Музею народної архітектури та побуту в Пирогові (2001);
- А.В. Петраускас проводив роботи по створенню музею під відкритим небом «Стародавній Іскоростень» в м. Коростені Житомирської області та роботи по облаштуванню експериментальних археологічних майданчиків (2007—2009);
- І.А. Готун та О.М. Казимір проводили роботи по розвитку Ходосівського археологічного комплексу (2006—2009) та займались обслуговуванням виставки «Старожитності між Ходосівкою та Лісниками» (2009).

Результати досліджень активно використовуються в справі охорони пам'яток, для розробки та реального створення охоронних зон історичних міст України та заповідників різного рівня, охоронних історико-культурних територій і зон історичних ландшафтів.

Член-кореспондентом НАН України О.П. Моцею протягом багатьох років прикладені значні наукові та організаційні зусилля для ста новлення та розвитку історико-культурних та археологічних заповідних комплексів: навколо Шестовицького археологічного комплексу, а також у визначних центрах української історії — Батурині, Суботові, Чигирині.

З 1997 р. під керівництвом А.П. Томашевського проводяться роботи по створенню комплексного природно-історичного державного заповідника «Словечанський кряж», історич-

ко-культурного заповідника «Давній Овруч», історико—технологічного та археологічного заповідника «Нагоряни», комплексних заповідних зон на території давніх пірофілітовидобувних кар'єрів.

І.А. Готуном проведена робота по створенню історико-культурного заповідника «Ходосівський археологічний комплекс» (наукова концепція затверджена Вченою радою Інституту, пройшла всі експертизи і погодження, 2005 р.), музеєфікації досліджуваного комплексу пам'яток доби мезоліту — пізнього середньовіччя, створенню на базі комплексу об'єктів експериментальної археології (див. також статтю І.А. Готуна та О.М. Казимира в цій збірці).

Співробітники відділу були також науковими консультантами: історико-культурного заповідника «Трахтемирів» (В.О. Петрашенко, 2005—2006), проекту «Благоустрою і музеєфікації пам'ятки археології національного значення «Городок в м. Путивль» (О.В. Сухобоков, 2006). Р.С. Орлов розробляв охоронні зони давньоруського Білгорода (2004) та давньоруського Вишгорода. Брав участь у створенні музею давньоруського гончарства у Вишгороді.

Протягом кількох десятиліть ряд співробітників брали активну участь у роботі з підготовки обласних томів «Зводу пам'яток історії та культури України» (М.П. Кучера, О.В. Сухобоков, В.О. Петрашенко, Б.А. Звіздецький, А.П. Томашевський). На сьогодні А.П. Томашевський є куратором археологічної частини «Зводу пам'яток історії та культури Житомирської області», а Л.І. Виногородська є рецензентом наукових статей до «Зводу археологічних пам'яток Чернівецької області».

Окрім того, на протязі 1990-х років проводилася «Наукова інвентаризація нерухомих пам'яток історії та культури» у радіаційно забруднених регіонах Житомирської області та інших районах правобережжя Дніпра (О.П. Моця, Б.А. Звіздецький, А.П. Томашевський, А.В. Петраускас).

Також співробітники відділу є членами національних пам'яткоохоронних товариств і організацій: О.П. Моця був членом експертної ради Міністерства культури і туризму України з обліку пам'яток історії та культури (2006—2007) та Київської обласної організації охорони пам'яток (1998—2005); В.О. Петрашенко була членом правління Київської обласної організації охорони пам'яток (1996—1999) та головою секції археології УТОПІК по Київській області (2000—2006); Л.І. Виногородська була членом Київської Міської комісії по догляду за пам'ятками архітектури, історії та археології (2000—2004) та є членом наукової Ради київського відділення УТОПІК (2003—2009); С.О. Біляєва брала участь у роботі Координаційної Ради з археології у Миколаївській облас-

ті (2002—2009) та є членом Методичної ради УТОПІК; Головою секції археології Київської обласної організації УТОПІК є І.А. Готун (2009).

Міжнародне співробітництво.

Співробітники відділу традиційно активно співпрацюють зі своїми колегами з багатьох європейських країн — Росії, Польщі, Угорщини, Білорусії, Болгарії, Словаччини, Швеції, Норвегії, Франції, Великобританії, Чехії, Туреччини та інших. Ці контакти здійснюються як на основі взаємодії Інституту археології НАН України та закордонних наукових, освітніх і музейних установ, так і на рівні особистих контактів з провідними зарубіжними вченими — медієвістами. Варто відзначити міжнародну співпрацю співробітників відділу в організації та виконанні спільних наукових проєктів, проведенні міжнародних археологічних експедицій, участі у роботі представницьких міжнародних наукових конференцій та симпозіумів.

Шестовицьку міжнародну археологічну експедицію, в роботі якої брали участь науковці з України, Росії, Білорусії та Норвегії, протягом 1999—2009 рр. очолює О.П. Моця. Він же, починаючи з 2008 р. керує роботою Батуринської міжнародної археологічної експедиції. В роботі Міжнародної Південної середньовічної експедиції, очолюваної протягом 1996—2009 рр. С.О. Біляєвою, працювали науковці з Туреччини, Канади, США, Великої Британії, Молдови. В межах роботи експедиції С.О. Біляєва проводила керівництво міжнародними проєктами по вивченню османських пам'яток Причорномор'я: Турецької історичної асоціації (1997—2002), Турецької асоціації з інформатії та розвитку (2004—2006), Фондації Макса фон Бергема (2005—2008), Британського Інституту в Анкарі Британської Академії Наук (2006—2010) та проєкту Лабораторії Егейської та Близькосхідної Дендрохронології Корнуельського Університету, США (2008—2010).

У складі Овруцької археологічної експедиції (керівник — А.П. Томашевський) працювали археологи й геологи з Польщі. Керівник Північної експедиції І.А. Готун протягом 2006—2007 рр. співпрацював з Представництвом ООН в Україні та МЗС України по розвитку проєкту «Ходосівського археологічного комплексу».

Відзначимо також багаторічне співробітництво відділу з АН Татарстану в справі дослідження середньовічного Шовкового шляху, а також шляху Київ — Регенсбург (О.П. Моця, Б.А. Звіздецький).

Деякі співробітники відділу є членами міжнародних наукових та суспільно-наукових товариств і організацій: О.П. Моця бере участь у роботі великої кількості міжнародних організацій; С.О. Біляєва є дійсним членом Українського Національного комітету ІКОМОС, членом Британського Інституту в Анкарі Бри-

танської Академії Наук, членом міжнародної Асоціації істориків ісламського мистецтва (Нью-Йорк, США), членом постійного комітету конгресів з Євразійської археології від України, головою правління історико-культурної асоціації «Україна-Туреччина» (створеної у 2005 р.); Л.І. Виноградська є дійсним членом Українського Національного комітету ІКОМОС.

В 1990-х роках С.О. Біляєва працювала у Національній комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України, за результатами роботи якої видано колективну монографію «Українські культурні цінності в Росії».

Участь у наукових конференціях, семінарах, круглих столах.

Протягом 1996—2009 рр. співробітники відділу взяли активну участь у роботі 255 міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій, семінарів, круглих столів. З них за роки діяльності відділу співробітники взяли участь у роботі 74 міжнародних конференцій на території України, 85 зарубіжних міжнародних конференціях, що проходили в 12 країнах світу (Росія, Білорусія, Молдова, Казахстан, Туркменістан, Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина, Туреччина, Англія, Франція) та 96 всеукраїнських та регіональних конференціях (див. таблицю):

Роки	Міжнародні		Регіональні	Всього
	в Україні	за кордоном		
1996	6	3	5	14
1997	10	2	2	14
1998	2	3	6	11
1999	3	4	9	16
2000	3		2	5
2001	5		5	10
2002	3	13	7	23
2003	4	4	7	15
2004	2	8	9	19
2005	5	7	9	21
2006	4	13	7	24
2007	7	12	8	27
2008	9	5	3	17
2009	11	11	17	39
Всього	74	85	96	255

Співробітники регулярно приймають участь у чергових сесіях українсько-румунської комісії з питань історії, археології, етнографії (1996—2001), конференціях «Часи козацькі» (1995—2009); «Сходознавчі читання» (1998—2007), «Могилянські читання» (2001—2009), «Велика Волинь» (1996—2008); Подільських регіональних історико-краєзнавчих конференціях (1995,

1998), міжнародних та регіональних конференціях у Чернігові (1996—2009), Вишгороді (1996—2008), Переяславі-Хмельницькому (1996—2009), Судаку (2000-08) та багатьох інших національних, республіканських, обласних, регіональних, місцевих конгресах, конференціях, читаннях та семінарах. Співробітники відділу регулярно беруть участь у засіданнях Центру з дослідження історії Київської Русі Інституту історії НАН України (2002—2009).

Співробітники відділу приймали активну участь у підготовці та проведенні міжнародних наукових конференцій: конференції, присвяченої 900-літтю з'їзду князів Київської Русі у Любечі (Славутич, 1997); «Україна та Туреччина (з нагоди 80-річчя Республіки Туреччини)» (2003), «Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII—X ст.» (Коростень, 2004, 2008), «Русь на перехресті світів (Міжнародні впливи на формування давньоруської держави)» (Чернігів, 2006); «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності, культури: до 1100-річчя першої письмової згадки Переяслава у письмових джерелах» (Переяслав-Хмельницький, 2007); конференції, присвяченої 750-річчю від першої літописної згадки міста Новоград-Волинського (Новоград-Волинський, 2007); та круглих столів: круглого столу з проблем збереження спільної історико-культурної спадщини часів Османської імперії на терені України (2003); «Актуальні проблеми давньоруської археології» (Переяслав-Хмельницький, 2004), «Початки Русі: Південь і Північ» (Київ, 2007) та багатьох інших.

Видавнича діяльність.

Всього протягом 1996—2009 рр. у співробітників відділу вийшло з друку 636 наукових робіт загальним обсягом 987,91 друкованих аркушів, з них — монографій та розділів колективних монографій — 627,29 др. арк., статей — 311,58 др. арк., тез та повідомлень — 35,54 др. арк., підручників та методичних посібників — 13,5 др. арк. (див. таблицю):

За результатами виконання планових тем науковим колективом відділу підготовлено 2 колективні монографії: «Південноруське село IX-XIII ст. (нові пам'ятки матеріальної культури)» (1997, 20,5 др. арк.) та «Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель)» (2003, 27,5 др. арк.).

За період діяльності відділу вийшло з друку 20 монографій співробітників:

Звіздецький Б.А. Археологічні дослідження в північно-східних районах Житомирського Полісся (матеріали та дослідження до археологічної карти області: Коростенський, Овруцький та Народицький райони Житомирської обл.) (2008);

Звіздецький Б.А. Городища IX—XIII ст. на території літописних древлян (2008);

Рік / Публікації	Монографії та розділи у колективних монографіях	Статті	Тези, повідомлення	Підручники, методички	Кількість публікацій	Всього
1996	17,5	7,45	7,4		35	32,35
1997	27,8	13,7	7,85		54	49,35
1998	5,7	15,5	0,9		31	22,1
1999	19	5,9	7,15		32	32,05
2000	38,7	10	0,8		21	49,5
2001	13,5	11,6			22	25,1
2002	31,4	15,2	0,4	2,5	31	49,5
2003	27,5	20,5	2,4		46	50,4
2004	5,7	31,15	1,2		49	38,05
2005	112	22,6	1,2	9	42	144,8
2006	55,62	21,85	0,65		45	78,12
2007	83,67	30,85	1,8	0,5	78	116,82
2008	63	60,83	2,15	0,1	80	126,08
2009	126,2	44,45	1,64	1,4	70	173,69
Разом	627,29	311,58	35,54	13,5	636	987,91

Колибенко О.В. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність (2007, спів. Л.М. Набок);

Кучера М.П. Слов'яно-руські городища VIII—XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем (2000);

Моця О.П. «Русь», «Мала Русь», «Україна» в після-монгольські та козацькі часи (2009);

Моця О.П. Булгар—Київ. Пути—св'язи—судьби (1997, спів. А.Х. Халіков);

Моця О.П. Держава і цивілізація в історії України (2009, спів. М.Є. Горелов, О.О. Рафальський);

Моця О.П. Кочевники Причорномор'я на рубежі тисячелетий (венгры, печенєги, торки) (1997);

Моця О.П. Південна «Руська земля» (2007, 2008 — російською мовою);

Моця О.П. Хазари (1997);

Моця О.П. Цивілізаційна історія України (2005, спів. М.Є. Горелов, О.О. Рафальський);

Моця О.П. Цивілізаційна історія України. Нариси (2006, спів. М.Є. Горелов, О.О. Рафальський);

Орлов Р.С. Вишгород. Минуле і сучасність (2000, спів. Т.І. Дегтяр);

Орлов Р.С. Давній Вишгород (1999, спів. Р.В. Терпиловський);

Петраускас А.В. Ремесла та промисли сільського населення Середнього Подніпров'я в IX—XIII ст. (2006);

Петрашенко В.О. Трахтемирів: Подорож у давнину (2001, спів. Є.В. Максимов);

Петрашенко В.О. Древнерусское село по материалам поселений у с. Григоровка (2005);

Петрашенко В.О., Козюба В.К. Узбережжя Канівського водосховища (1999);

та колективна монографія Північної експедиції: Північна експедиція ІА НАН України.

Матеріали і дослідження. — Вип. І: Поселення між Ходосівкою і Лісниками: Дослідження 2003 р. (2007, Готун І.А., Казимір О.М., Петраускас А.В., Гаскевич Д.Л., Лисенко С.Д., Петраускас О.В.).

Зазначимо також, що співробітниками відділу на сьогодні підготовлено та здано до друку більше 10 наукових монографій.

Також співробітники відділу брали участь у підготовці розділів цілої низки колективних монографій: Археологічна карта Київщини. Фастівський район (2001 / І.А. Готун), Вишгород на семи вітрах (1998 / Р.С. Орлов), Давні поселення України (2005 / В.О. Петрашенко), Давня історія України (2000, Т. 3 / О.П. Моця, С.О. Біляєва, Р.С. Орлов), Етнічна історія України (2000 / О.П. Моця), История Украины. Научно-популярные очерки (2008 / О.П. Моця), Історія України (три видання: 1997, 2000, 2002 / О.П. Моця), Історія українського козацтва (2006 / О.П. Моця), Історія українського селянства (2006 / О.П. Моця), Історія української архітектури (2003, Т. 1 / Р.С. Орлов), Історія української культури (2001, Т. 1 / О.П. Моця, Р.С. Орлов), Памятники археологии поздне-римского времени Правобережной Киевщины (2007 / А.В. Петраускас), Переяслав у віках (2008 / О.В. Колибенко), Реєстр пам'яток трипільської цивілізації (2004, Т. 1 / М.В. Квітницький), Степи Європи в епоху середньовіччя (2005, Т. 5 / О.В. Комар), Україна: хронологія розвитку (2007, Т. 1 / О.В. Комар; 2009, Т. 2 / О.П. Моця, О.В. Комар), Українські культурні цінності в Росії (археологічні колекції України) (1997 / С.О. Біляєва); Цивілізації: теорія, історія, діалог, майбутнє (2008, Т. 4 / О.П. Моця); учбових посібників: Археологія України (2005 / О.П. Моця), Археологія доби українського козацтва XVI—XVIII ст. (1997 / Л.І. Ви-

ногородська); енциклопедичних видань: Енциклопедія історії України (2003—2010, Т. 1—6 / О.П. Моця), Енциклопедія сучасної України (2001—2008, Т. 1—4 / О.П. Моця); методичних посібників: Новобудовні археологічні експедиції в контексті господарського судового процесу (2005 / І.А. Готун) та інших наукових праць.

Необхідно згадати також, що у відділі були підготовлені монографії й інших археологів України з давньоруської та середньовічної тематики.

Співробітники відділу також брали участь у підготовці до друку великої кількості збірок наукових статей. Наприклад, збірок: «Історія Русі-України (історико-археологічний збірник)» (1998), «Дружинні старожитності Центрально-Східної Європи VIII—X ст.» (2003); «Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII—X ст.» (2004, 2008), «Русь на перехресті світів (Міжнародні впливи на формування давньоруської держави)» (2006), «Дѣнеслово: Збірка праць на пошану дійсного члена Національної академії наук України П.П. Толочка з нагоди його 70-річчя» (2008), «Наукові записки з української історії» (2005, вип. 16 та 2008, вип. 20), «Літописний Возв'язль: дослідження 1988—2008 рр.» (2008) та інших.

Співробітники відділу входять до редколегій багатьох наукових періодичних видань, журналів, часописів, наприклад: «Археологія», «Діалог. Історія, політика, економіка», «Сіверянський літопис» (О.П. Моця), «Наукові записки з української історії», «PEREYASLAVICA: Наукові записки НІЕЗ «Переяслав» (О.В. Колибенко), «Сумська старовина» (А.Л. Казаков), «Степи Європи в епоху середньовіччя» (О.В. Комар) та інших.

Науковцями відділу підготовлено низку історичних довідок для різних міст та населених пунктів України. Також значною частиною наукової продукції співробітників відділу є наукові звіти про проведені археологічні дослідження.

Як видно з наведеної вище інформації, науковці відділу виконали за час його існування вражаючий значний обсяг різноманітної наукової, науково-просвітньої та пам'яткоохоронної роботи. Співробітники відділу сповнені ентузіазму і сподівань на подальшу плідну наукову діяльність в розвитку історико-археологічних досліджень середньовіччя.

*О. П. Моця, А. П. Томашевський,
С. В. Павленко*